

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства

Навчально-науковий інститут № 1

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Заходи забезпечення кримінального
провадження»**

**вибіркових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

081 Право (Поліцейські)

081 Law (Police Officers)

за темою: «Заходи забезпечення кримінального провадження»

Кам'янець-Подільський 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства навчально-наукового інституту № 1 (*протокол від 07.08.2024 № 11*).

Розробники:

1. Професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства ННІ № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент Мартовицька Олена Василівна.
2. Старший викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства ННІ № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ Горбунова Катерина Вікторівна.

Рецензенти:

1. Професор кафедри кримінального процесу ФП ФОДР НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Рогальська Вікторія Вікторівна.
2. Завідувач кафедри кримінального права і кримінології ННІ № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Орлов Юрій Володимирович.

План лекції

1. Заходи забезпечення кримінального провадження: поняття та їх види.
2. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження.
3. Види заходів забезпечення кримінального провадження та порядок їх застосування.

Рекомендована література

Основна:

1. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях: навч. посіб. / С. Є. Абламський, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк та ін.; за заг. ред. Т. Г. Фоміної; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2021. 300 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2cd94b2a-37dc-474c-bd8f-dbc600ec7de0/content>
2. Кримінальний процес: підручник / О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофименко та ін.; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків: Право, 2018. - 584 с.
3. Кримінальний процес : підручник / Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.П. Письменний та ін.; за ред.: Д.П. Письменний, Л.Д. Удалова, М.А. Погорецький, С.С. Чернявський; Нац. акад. внутр. справ. Київ : «Центр учбової літератури», 2022. 780 с.
4. Кримінальний процес: підручник /кер. авт.кол. В.М. Федченко. У 2-х ч. Ч. 1. Досудове провадження. Дніпро : ДДУВС, 2022. 544с.

Додаткова:

5. Беднарська, В.М. Судове провадження в кримінальному процесі : навч. посіб. / В.М. Беднарська; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк : ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2019. 168 с.
6. Взаємодія учасників кримінального провадження під час досудового розслідування: правові аспекти та основні форми: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 3-тє вид., доп. і перероб. Харків: ХНУВС, 2024. 208 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21084>
7. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків. 2023. 82 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/366684199_Glovuk_I_Droz dov_O_Teteratnik_G_Fomina_T_Rogalska_V_Zavtur_V_Osoblivij_rezim_dosudovo go_rozsliduvanna_sudovogo_rozgladu_v_umovah_voennogo_stanu_naukovo-

prakti cniij_komentar_Rozdilu_IX-1_Kriminalnogo_pr

8. Досудове розслідування : навч. посіб. / Р.І. Благута, А.-М.Ю. Ангеленюк, Ю.В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Ю.А. Комісарчук, А.Я. Хитри; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів : ЛьвДУВС, 2019. - 599 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3500/3/%d0%94%d0%be%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%a0%d0%be%d0%b7%d1%81%d0%bb%d1%96%d0%b4_11-04-2019%20.pdf

9. Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2024. 662 с. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10997257>.

10. Мартовицька О.В. Теоретичні та прикладні проблеми інституту професійної правничої допомоги у кримінальному процесі України: монографія. Харків, 2020. 478 с.

11. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина: Пашковський М.І., Крапивін Є.О, Яворська В.В., та ін. - Київ, 2023. - 110 с.

12. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: Пашковський М.І., Крапивін Є.О, Яворська В.В., та ін.- Київ, 2023. - 106 с.

13. Фоміна Т.Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики: монографія. Харків: Панов, 2020. 576 с.

14. «Handbook on firearms for border guards and customs. European Border and Coast Guard Agency - Frontex, 2022. Plac Europejski 6, 00-844 Warsaw, Poland. p. 398.»

15. Yukhno A., Hlobenko H., Fomina T., Denysova A., Rudoi K. Problems of ensuring and implementing the rights of mentally disturbed people within criminal proceedings of Ukraine (2019) Georgian Medical News, (286), pp. 90-96. URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0.85062421356 &origin=resultslist&sort=plf-f>.

Інформаційні ресурси

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
3. Кримінальний кодекс України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 липня 2012 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

7. Про безоплатну правову допомогу Закон України від 2 червня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
8. Про національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
9. Офіційний вебпортал парламенту України «Законодавство України» URL: <http://zakon.rada.gov.ua> .
10. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України URL: <http://www.minjust.gov.ua>
11. Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України URL: <http://mvs.gov.ua>
12. Офіційний веб-сайт Національної поліції URL: <https://www.npu.gov.ua>
13. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора URL: <http://www.gp.gov.ua>
14. Офіційний веб портал судової влади в Україні URL: <https://court.gov.ua>
15. Офіційний веб-сайт Верховного Суду України URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme>
16. Єдиний реєстр судових рішень в Україні URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>
17. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9329
18. Практика ЄСПЛ. Український аспект URL: <https://www.echr.com.ua/rishennia-espl>
19. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі URL: <http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2>
20. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
21. Наукова бібліотека Харківського національного університету внутрішніх справ URL: <http://lib.univd.edu.ua>
22. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого URL: <http://nlu.org.ua>

Текст лекції

1. Заходи забезпечення кримінального провадження: поняття та їх види.

Заходи забезпечення кримінального провадження - це передбачені Кримінальним процесуальним кодексом заходи примусового характеру, що застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, з метою подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпечення його дієвості.

В свою чергу під дієвістю слід розуміти вирішення завдань кримінального провадження, вказаних у ст. 2 КПК України, у розумні строки, з дотриманням принципу процесуальної економії.

Види заходів забезпечення кримінального провадження, підстави та процесуальний порядок їх застосування передбачені розділом II КПК - статтями 131-213 КПК України.

Заходи забезпечення характеризуються такими специфічними ознаками:

1) мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законом, а тому є складовою кримінальної процесуальної форми;

2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом;

3) вони спрямовані на досягнення єдиної мети - забезпечити належний порядок кримінального провадження, його дієвість;

4) мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їх законодавчої моделі. Навіть коли особа не заперечує проти обмеження її прав і свобод, що пов'язане із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, вони все одно мають примусовий характер, оскільки сама можливість застосування примусу передбачена законом;

5) мають виключний характер - тобто застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами публічні завдання кримінального провадження досягнути неможливо;

6) специфічним є суб'єкт застосування - ним, як правило, є слідчий суддя, суд.

Метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є забезпечення дієвості кримінального провадження, що логічно обумовлює назву всіх зазначених у ст. 131 КПК України заходів.

Крім загальної мети, на досягнення якої спрямовано кожен із заходів, характерною для них є також наявність власної специфічної мети, яка у структурі цілеспрямованості кримінальної процесуальної діяльності займає окреме місце. Зокрема, такий захід забезпечення кримінального провадження як **тимчасовий доступ до речей і документів** має на меті забезпечення можливості формування правової позиції сторін кримінального провадження і збирання доказів; **тимчасове вилучення майна** та **арешт майна** спрямовані на забезпечення можливості відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, можливої конфіскації майна, збирання і збереження доказів; **тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом** має на меті припинення кримінального правопорушення, запобігання вчиненню іншого чи припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного, обвинуваченого щодо перешкоджання кримінальному провадженню; **затримання особи** та **запобіжні заходи** спрямовані на припинення кримінального правопорушення, а також створюють необхідні умови для забезпечення участі підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні, а отже, для здійснення правосуддя.

Спільною ознакою заходів забезпечення кримінального провадження є, як зазначено, поєднання їх із застосуванням примусу, який тією чи іншою мірою притаманний кожному з них. Тому, за загальним правилом, законодавець відніс прийняття рішення про їх застосування до виключної компетенції слідчого судді (під час досудового розслідування) або суду (у

судовому провадженні) (винятком є виклик слідчим, прокурором, порядок здійснення якого передбачено статтями 133, 135, 136, 137, 138, 139 КПК України; тимчасове вилучення майна, передбачене статтями 167, 168, 169 КПК України); законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою, підстави та порядок яких встановлено статтями 207, 208 КПК України).

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних суб'єктів - підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, а також інших осіб залежно від характеру конкретного заходу, обставин кримінального провадження, а також поведінки при його застосуванні. Проте в будь-якому разі в законі стосовно кожного виду цих заходів чітко визначено коло осіб, щодо яких вони можуть бути застосовані. Це має важливе значення в аспекті захисту прав людини у сфері кримінального судочинства, недопущення зловживання правом з боку осіб, які здійснюють кримінальне провадження, адже кожний із цих заходів тією чи іншою мірою обмежує права людини, у тому числі й конституційні, а також може мати негативні наслідки й для інтересів інших фізичних та юридичних осіб.

Правообмежувальний характер цих заходів обумовлює необхідність встановлення системи гарантій, які забезпечують їх законне та обґрунтоване застосування. Відповідно до КПК України до них належать:

- 1) загальна умова застосування заходів забезпечення кримінального провадження - лише після реєстрації заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення у Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР);
- 2) нормативність підстав, меж і порядку їх застосування;
- 3) можливість їх застосування, за загальним правилом, лише за рішенням слідчого судді або суду (за передбаченими законом винятками);

4) нормативний характер вимог до змісту клопотання, яким ініціюється вирішення слідчим суддею чи судом питання про їх застосування, а також вимог до змісту ухвали слідчого судді, суду;

5) встановлення строків застосування цих заходів і порядку їх продовження;

6) юридична відповідальність за незаконне застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі і кримінальна (статті 371, 372, 373 КК України).

Частина 2 статті 131 КПК України містить перелік заходів забезпечення кримінального провадження, якими є:

- 1) виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід;
- 2) накладення грошового стягнення;
- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- 4) відсторонення від посади;
- 4-1) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 6) тимчасове вилучення майна;
- 7) арешт майна;
- 8) затримання особи;
- 9) запобіжні заходи.

Відповідно до частин 1 і 2 статті 176 КПК України запобіжними заходами є:

- особисте зобов'язання;
- особиста порука;
- застава;
- домашній арешт;
- тримання під вартою.

Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, передбачених ст. 208 КПК України.

Крім того, до неповнолітніх передбачено також запобіжний захід у вигляді передання їх під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи (ст. 493 КПК України). До осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані запобіжні заходи у вигляді передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом чи поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають їх небезпечну поведінку (ст. 508 КПК України). При здійсненні видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, застосовуються також тимчасовий арешт та екстрадиційний арешт, які за своєю правовою природою є триманням під вартою, що, однак, має специфічну мету і особливий порядок (статті 583, 584 КПК України).

Зазначений перелік є вичерпним, що виключає можливість застосування при здійсненні кримінального провадження будь-яких інших заходів його забезпечення.

Залежно від мети застосування заходи забезпечення кримінального провадження можуть бути класифіковані на такі групи:

1) заходи, спрямовані на забезпечення явки учасників кримінального провадження, - виклик, судовий виклик та привід (статті 133-143 КПК України);

2) заходи, спрямовані на встановлення обставин кримінального правопорушення та збирання і збереження доказів, - тимчасовий доступ до речей і документів (статті 159-166 КПК України), тимчасове вилучення майна (статті 167-169 КПК України), арешт майна (статті 170-175 КПК України);

3) заходи, спрямовані на забезпечення цивільного позову, - тимчасове вилучення майна (статті 167-169 КПК), арешт майна (статті 170-175 КПК);

4) заходи, спрямовані на забезпечення виконання процесуальних обов'язків, - накладення грошового стягнення (статті 144-147 КПК);

5) заходи, спрямовані на припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного, обвинуваченого щодо перешкоджання кримінальному провадженню, - відсторонення від посади (статті 154-158 КПК України), тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності (стаття 155-1 КПК України), тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (статті 148-153 КПК України), запобіжні заходи (статті 176-213 КПК України).

2. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Стаття 132 КПК України передбачає загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що має важливе значення для правозастосовної діяльності, адже сприяє її єдності, дотриманню прав учасників кримінальних процесуальних відносин і вирішенню завдань кримінального провадження, одним із яких відповідно до ст. 2 КПК України є забезпечення того, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Необхідність нормативного закріплення цих загальних правил обумовлена тим, що заходи забезпечення кримінального провадження спрямовані на досягнення єдиної мети, а тому й єдиною є їх правова природа.

До загальних правил застосування цих заходів належать такі положення:

1) Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом. Поєднання заходів забезпечення кримінального провадження із застосуванням примусу, втручанням державних органів до сфери прав людини викликає необхідність встановлення законодавцем дієвих гарантій

забезпечення законних інтересів осіб, які залучаються до участі в кримінальному провадженні. Однією із таких гарантій є судовий контроль законності обмеження конституційних прав і свобод людини при здійсненні кримінального провадження, який на досудовому розслідуванні здійснюється слідчим суддею. *Тому правовою підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді (під час досудового розслідування) чи суду (у судовому провадженні).* Віднесення прийняття процесуального рішення (ухвали) про застосування заходів забезпечення кримінального провадження до виключної компетенції суду відповідає європейським стандартам у сфері прав людини. У рішенні ЄСПЛ у справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини» (1978 р.) зазначено, що принцип верховенства права виходить, зокрема, з того, що втручання органів виконавчої влади у права окремих осіб повинно перебувати під ефективним контролем, який звичайно має забезпечуватися судовою системою, у всякому разі як останньою інстанцією; судовий контроль надає найкращі гарантії незалежності, неупередженості і належної процедури;

2) Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадженням на підставі ухвали слідчого судді подається:

- до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, якщо інше не передбачено пунктом 2 частини 2 статті 132 КПК України;

- у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - до Вищого антикорупційного суду.

Про застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором, прокурор складають вмотивоване клопотання, яке подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування.

Окремі заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися також за ініціативою сторони захисту, зокрема, тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159 КПК України), у зв'язку із чим стороні захисту також надається право клопотати перед слідчим суддею про прийняття рішення про застосування цих заходів;

3) Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що:

- існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

- потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора;

- може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається із клопотанням.

Тягар доказування перед слідчим суддею, судом наявності підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження покладено на слідчого, дізнавача та прокурора як на суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, у зв'язку із чим вони мають обґрунтувати необхідність застосування цих заходів. При цьому вони зобов'язані довести, що: існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою застосування цих заходів; наявна потреба досудового розслідування в їх застосуванні; застосування запитуваного заходу забезпечить виконання завдання, яке постає перед слідчим, дізнавачем, прокурором. Покладення обов'язку доказування на вказаних осіб логічно обумовлено тим, що, по-перше, саме слідчий та дізнавач як суб'єкти, які безпосередньо здійснюють досудове розслідування, а також прокурор, на якого покладено процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, повинні не лише констатувати наявність необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а як

суб'єкти, найбільш обізнані стосовно фактичних підстав їх застосування, навести суду відповідні аргументи, що підтверджують таку необхідність, переконати його прийняти відповідне процесуальне рішення (постановити ухвалу); по-друге, цінність судової процедури вирішення питання про застосування цих заходів, зокрема, полягає у тому, що, будучи незалежним і неупередженим, суд постановляє ухвалу, ґрунтуючись на власному переконанні щодо наявності для цього достатніх підстав, яке є результатом дослідження ним обставин та доказів, наданих сторонами. Надання нормативного характеру обов'язку слідчого, дізнавача, прокурора довести слідчому судді наявність підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження фактично усуває можливість звернення цих осіб до слідчого судді з необґрунтованим клопотанням, оскільки в такому разі нівелюється сама ініціатива, і рішення суду є достатньо прогнозованим не на користь ініціатора клопотання.

4) Ухвала слідчого судді або суду про застосування заходів забезпечення кримінального провадження припиняє свою дію після закінчення строку її дії, скасування запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом.

З моменту втрати чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, ухвала слідчого судді або суду про застосування заходів забезпечення, передбачених пунктами 3-4-1, 8, 9 частини другої статті 131 КПК України, припиняє свою дію. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження, передбачених пунктами 3-4-1, 6-9 частини другої статті 131 КПК України, не допускається, якщо під час кримінального провадження втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння, крім випадків накладення арешту на майно з метою забезпечення збереження речових доказів.

В ухвалі про задоволення клопотання щодо застосування заходу забезпечення кримінального провадження слідчий суддя повинен зазначити строк її (ухвали) дії, враховуючи, що: 1) для запобіжних заходів, арешту майна цей строк є пропорційним строку досудового розслідування - два місяці; 2) строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади не може становити більше двох місяців, а строк дії тимчасового доступу до речей і документів - більше одного місяця. Сплив строку дії ухвали про застосування заходу забезпечення кримінального провадження свідчить про припинення цього заходу забезпечення та поновлення прав і свобод особи, щодо якої він застосовувався або інтересів якої стосувався (п. 11 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження»).

5) Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Цей обов'язок спрямовано на обмеження дискреції суду, попередження необгрунтованого втручання до сфери прав і законних інтересів особи, яка залучається до участі у кримінальному провадженні;

6) Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

Доведення слідчим, дізнавачем, прокурором наявності достатніх підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження здійснюється шляхом надання слідчому судді, суду доказів обставин, на які

вони посиляються у клопотанні. При цьому слід звернути увагу на те, що надання доказів, тобто обґрунтування позиції сторони, є її обов'язком.

7) До клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Однією із правових підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження є внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, адже саме з цього моменту відповідно до ч. 2 ст. 214 КПК розпочинається досудове розслідування. Тому до клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження має бути додано витяг із ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання. Це дозволяє суду пересвідчитися у наявності відповідної правової підстави для розгляду клопотання в судовому засіданні. Невиконання слідчим, дізнавачем, прокурором цієї вимоги закону унеможлиблює судовий розгляд клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

3. Види заходів забезпечення кримінального провадження та порядок їх застосування.

Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик (ст. 133-139 КПК України). Відповідно до вимог ст. ст. 133-134 КПК слідчий, прокурор, слідчий суддя (під час досудового розслідування) чи суд (під час судового провадження) мають право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії.

Особа може бути викликана слідчим, прокурором якщо є:

– достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження;

– її участь у процесуальній дії є обов'язковою (ст. 133 КПК України).

Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом: вручення повістки про виклик; надіслання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком; здійснення виклику по телефону або телеграмою. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Особливості виклику окремих категорій суб'єктів кримінального провадження полягає в наступному:

– якщо особа перебуває під вартою, то вона викликається через адміністрацію місця ув'язнення;

– повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику;

– повістка про виклик обмежено дієздатної особи вручається її піклувальнику;

– повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

Повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду.

Строки отримання повістки про виклик чи повідомлення іншим шляхом (ч. 8 ст. 135 КПК): не пізніше ніж за 3 дні до дня, коли особа зобов'язана прибути за викликом; якщо здійснення процесуальних дій не дозволяють здійснити виклик в 3-х денний строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом

якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй звичайно необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

Якщо особа може не з'явитися на виклик через поважні причини зазначені у ст. 138 КПК України, вона має повідомити слідчого, прокурора, слідчого суддю чи суд про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю. Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому КПК України порядку викликаний та не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, до нього застосовуються такі заходи юридичної відповідальності (ст. 139 КПК України).

Привід (ст. 140-143 КПК України) полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про його здійснення, до місця її виклику в зазначений в ухвалі про здійснення приводу час.

Привід може застосовуватися лише до підозрюваного, обвинуваченого, свідка. Привід свідка *не може бути застосований* до неповнолітньої особи, вагітної жінки, осіб з інвалідністю першої або другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю, а також осіб, які згідно із КПК не можуть бути допитані як свідки. Привід співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків здійснюється тільки в присутності офіційних представників цього органу (ч. 4 ст. 140 КПК України).

Привід застосовується якщо: особа була викликана у порядку, встановленому КПК України; наявне підтвердження отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом; особа не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття.

Причини неявки мають бути встановлені до прийняття рішення про застосування приводу. Тобто, слідчий суддя чи суд мають впевнитися, що

особа була викликана у визначеному законом порядку та не повідомила про наявність поважних причин її неприбуття за викликом.

Юридичною підставою здійснення приводу є ухвала слідчого судді, суду, яка виноситься за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – також за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого.

Ухвала про здійснення приводу оголошується особі, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу. У випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику з дотриманням вимог, передбачених ч. 3 ст. 143 КПК України. Забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають її вільному пересуванню, протягом часу більшого, ніж необхідно для негайного доставляння особи до місця виклику. Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, встановлену законом (наприклад, ст. 118 та 124 КК). У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Накладення грошового стягнення (ст. ст. 144–147 КПК України). Грошове стягнення може бути накладено на учасників кримінального провадження за невиконання процесуальних обов'язків у випадках та розмірах, передбачених КПК України; застосовується: під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою, під час судового провадження – ухвалою суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою.

Під час досудового розслідування клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення на особу розглядається слідчим суддею не пізніше 3 днів із дня його надходження до суду. Про час та місце розгляду

клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

Слідчий суддя, суд накладає на особу грошове стягнення, якщо встановить, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок; відсутність поважних причин його невиконання.

Ухвала про накладення грошового стягнення може бути скасованою на підставі розгляду відповідного клопотання особи, на яку було накладено грошове стягнення, за умови, що особа не була присутня під час розгляду питання про накладення грошового стягнення (ст. 147 КПК України).

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст.ст. 148–153 КПК) – це захід забезпечення кримінального провадження який здійснюється шляхом вилучення слідчим, прокурором, іншою уповноваженою службовою особою документів, які посвідчують користування спеціальним правом, та тимчасового обмеження підозрюваного у користуванні цим правом з метою припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Тобто, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що це необхідно для:

- припинення кримінального правопорушення;
- запобігання вчиненню іншого правопорушення;
- припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню;
- забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом:

- право керування транспортним засобом або судном;
- право полювання;
- право на здійснення підприємницької діяльності;
- право на володіння та носіння зброї.

Факт передання тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом, засвідчується протоколом, складеним в порядку, передбаченому КПК України. Після складення протоколу про тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа зобов'язана передати тимчасово вилучені документи на зберігання у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором під час досудового розслідування звертаються до слідчого судді не пізніше 2 днів з моменту тимчасового вилучення із клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, яке розглядається слідчим суддею не пізніше 3 днів з дня його надходження до суду за участю прокурора та/або слідчого, підозрюваного, його захисника (ч.1 ст.151 КПК України). Строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом під час досудового розслідування складає не більше 2 місяців. Цей строк може бути продовжений за рішенням слідчого судді, суду, прийнятого на підставі клопотання прокурора, якщо під час розгляду цього клопотання прокурор доведе, що:

- обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати;
- сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.

Відсторонення від посади (ст. 154-158 КПК України) – захід забезпечення кримінального провадження, який може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої

тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину - щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу.

Відсторонення від посади може бути здійснено:

- щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину;
- щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу – незалежно від тяжкості злочину.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором звертається із клопотанням про відсторонення особи від посади до слідчого судді (під час досудового розслідування) або суду (під час судового провадження).

Із клопотанням про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, має право звертатися прокурор. Із клопотанням про відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України має право звертатися Генеральний прокурор України. Із клопотанням про відсторонення від посади Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника має право звертатися Генеральний прокурор України або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Клопотання прокурора, слідчого за погодженням з прокурором про відсторонення особи від посади розглядається слідчим суддею, судом не пізніше 3 днів з дня його надходження до суду за участю слідчого та/або прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника.

Строк відсторонення від посади складає не більше 2 місяців. Продовження строку здійснюється за клопотанням прокурора, а щодо Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника – за клопотанням Генерального прокурора або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Відсторонення від посади може бути скасовано за клопотанням прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, якого було відсторонено від посади, коли в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба.

Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя (ст. 155–155¹ КПК) – захід забезпечення кримінального провадження, який може бути здійснено щодо судді у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності.

Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом.

Клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності подається до Вищої ради правосуддя стосовно судді, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження.

Клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності повинно відповідати вимогам ч. 2 ст. 155 КПК України. Продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя здійснюється за клопотанням Генерального прокурора або його заступника.

Тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159-166 КПК України) полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Доступ заборонено до речей і документів, перелік яких наведений в ст. 161 КПК України. Доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом та не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону (ч.6 ст. 163 КПК України).

З клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді, суду мають право звернутися: зі сторони обвинувачення – слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий та його представник; зі сторони захисту – підозрюваний, обвинувачений, підсудний, їхні захисники та законні представники.

Після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи та розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, крім випадків, передбачених ч.2 ст. 163 КПК України.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, в якій може дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.

Особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до вказаних в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду.

У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів (ст.166 КПК України).

Тимчасове вилучення майна (ст. 167-169 КПК України) – фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у

ч. 2 ст. 167 КПК майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, встановленому законом.

Тимчасове вилучення майна застосовується при затриманні особи у порядку, передбаченому ст. 207, 208, 298-2 КПК України. Якщо затримання було проведено не уповноваженою службовою особою, вона зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду.

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якої вилучено майно, або її представнику. Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено:

- 1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним;
- 2) за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна.
- 3) у випадках, передбачених ч. 5 ст. 171, ч.6 ст.173 КПК України;
- 4) у разі скасування арешту;
- 5) за вироком суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку.

Арешт майна (ст. 170-175 КПК України) – це тимчасове, до скасування у встановленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження.

Арештованим може бути майно, яким володіє, користується чи розпоряджається підозрюваний, обвинувачений, засуджений, треті особи, юридична особа, до якої може бути застосовано заходи кримінально-правового характеру за рішенням, ухвалою суду, слідчого судді.

Арешт може бути накладений на рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, які перебувають у власності або володінні, користуванні, розпорядженні підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна.

Заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у випадках, якщо існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна. Заборона використання житлового приміщення особам, які на законних підставах проживають у такому житловому приміщенні, не допускається.

У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено *попередній арешт* на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна. Якщо прокурор у визначений строк не звернувся до слідчого судді із клопотанням про арешт майна або якщо в задоволенні такого клопотання було відмовлено, попередній арешт на майно або кошти вважається скасованим, а вилучене майно або кошти негайно повертаються особі.

Фактичною підставою арешту майна є наявність сукупності підстав чи розумних підозр вважати, що майно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Правовою ж підставою арешту майна є ухвала слідчого судді, суду.

З клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач.

Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено. У разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої ст. 235 КПК, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим,

прокурором протягом 48 годин після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якій його було вилучено.

Клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом не пізніше 2 днів з дня його надходження до суду, за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності – також захисника, законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

При цьому, клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна. Така необхідність може обумовлюватися наявністю обґрунтованої підозри вважати, що в разі повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна про наміри накласти арешт на їхнє майно, вони можуть його сховати, знищити, пошкодити тощо.

Ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя, суд постановляє не пізніше 72 годин із дня надходження до суду клопотання, інакше таке майно повертається особі, у якій його було вилучено.

Ухвала про арешт майна виконується негайно слідчим, прокурором.